

Kelet-Közép-Európa területi folyamatai, 1990–2015. Beszámoló a Magyar Regionális Tudományi Társaság XIII. vándorgyűléséről

Regional Processes of Central and Eastern Europe, 1990–2015. Report on the 13th Annual Meeting of the Hungarian Regional Science Association

KOVÁCS SÁNDOR ZSOLT, RÁCZ SZILÁRD

KOVÁCS Sándor Zsolt: tudományos segédmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; skovacs@rkk.hu

RÁCZ Szilárd: tudományos titkár, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; szracz@rkk.hu

Sándor Zsolt KOVÁCS: junior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; skovacs@rkk.hu

Szilárd RÁCZ: scientific secretary, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; szracz@rkk.hu

A Magyar Regionális Tudományi Társaság XIII. vándorgyűlésének az egeri Eszterházy Károly Főiskola adott helyet 2015. november 19-én és 20-án. A két-napos tanácskozás a rendszerváltozástól napjainkig végbemenő területi folyamatokat kívánta megvitatni a közép- és kelet-európai térségre koncentrálva. E célkitűzés megvalósításához mintegy 190 résztvevő és közel 100 magyar, valamint 12 angol nyelvű előadás járult hozzá. A konferencia – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a társaság közgyűlésével kezdődött, amelynek legfontosabb napirendi pontjai az alapító okirat módosítása, valamint a tisztújítás volt. Az alapító okirat módosítására jogszabályi változások következtében került sor. A 2011-ben megválasztott tisztségviselők négyéves mandátumának lejártával a közgyűlés szavazott a társaság új tisztségviselőiről. A 284 tagból 55 fő vett részt a szavazáson. Újraválasztását követően a társaság elnöke Rechnitzer János, titkára RácZ Szilárd maradt. Az új alelnökök Lengyel Imre, Nagy Imre és Szabó Pál. Az elnökség tagjai: Fábíán Attila, G. Fekete Éva, Gál Zoltán, Józsa Viktória, Káposzta József, Varga Attila és Mezei Katalin (póttag). A Számvizsgáló Bizottság elnöke Tóth Tamás, tagjai Kovács Sándor Zsolt és Kuttor Dániel, póttagja Csáfor Hajnalka lett. A közgyűlés döntése alapján kilenc új és hét újraválasztott



tisztviselő vesz részt a társaság vezetésében 2015 és 2019 között. A délelőtti program az éves beszámolókkal (elnöki, pénzügyi) és a regionális tagozatok jelentéseivel zárult.

A vándorgyűlés résztvevőit Liptai Kálmán, az Eszterházy Károly Főiskola rektora köszöntötte, majd Rechnitzer János mondta el megnyitóbeszédét. Ezt követően az MRTT elnöke megemlékezett a társaság alapító elnökéről, Horváth Gyula professzorról, aki 2015. szeptember 23-án tragikus hirtelenséggel hunyt el. Ezt követően az angol nyelvű plenáris ülésen mindhárom külföldi előadó megemlékezett Horváth Gyuláról, több évtizedes szakmai és baráti kapcsolatukról.

Az első előadó *Daniela L. Constantin*, a Román Regionális Tudományi Társaság elnöke, a Bukaresti Közgazdaságtudományi Egyetem professzora volt, aki a *Keys to harmonizing EU places through territorial cohesion: A spotlight on services of general interest* című előadásában a területi kohézió, a területi tőke és az ún. általános szolgáltatások közötti kapcsolatokat elemezte. Az előadás első felében a területi kohézió és a területi tőke alkalmazott fogalom- és elméletrendszerével ismerkedhetett meg a hallgatóság, majd ezek hatásait mutatta be az előadó az általános szolgáltatások területén. E szolgáltatások között vannak gazdasági (pl. villamosenergia-, gázellátás, postai szolgáltatások, távközlés), illetve szociális (oktatás, egészségügy, bérlakások stb.) jellegűek, közös bennük, hogy az állami hatóságok meghatározó szerepet játszanak e szolgáltatások minőségét, árát és hozzáférhetőségét illetően (megjelennek tehát a területi és társadalmi dimenziók). A SWOT-elemzés kimutatta a területi tőke és kohézió hatásait az általános szolgáltatásokra, a fenntartható, inkluzív gazdasági növekedés lehetőségére, fontos szempont, hogy a nemzeti és regionális célkitűzések összhangja fennmaradjon.

Tomasz Komornicki, a Maria Curie-Skłodowska Egyetem egyetemi tanára, a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi és Térszervezési Intézetének tudományos igazgatóhelyettese *Transport accessibility and the effects of the new investments* címmel tartott előadást. A társadalmi fejlődésnek, a gazdasági növekedésnek alapvető feltétele az elérhetőség. Az elérhetőség mérésére használt módszerek (infrastruktúra, távolság, potenciálalapú mérés) közül a potenciálalapú mérés ökonometriai modelljét mutatta be az előadó. Kelet- és Közép-Európában főképp az Európai Unió támogatásainak köszönhetően jelentős változások indultak el, csökkentek a vasúti és közúti elérési idők, javult az összeköttetés a régi és az új uniós tagállamok között, s részben az új tagállamok között is. Azonban hiányosságok is megfigyelhetők, az uniós külső határain az összeköttetések mindössze néhány határátkelőre koncentrálódnak, a vasúti beruházások nagy többsége felújítás, új vonalak nem létesültek, a balti államok, valamint Románia és Bulgária vasúthálózata elmaradott az uniós többi tagállamához képest. Az előadás második felében a lengyel helyzetet ismerhettük meg részletesebben. Az 1990-es években a lengyel közlekedéspolitikát alacsony hatékonysággal működtött, mondhatni, az uniós csatlakozásra várás időszaka volt ez. A csatlakozást követően a 2007–2013-as tervezési periódusban a tervezés nem követte megfelelően a reá-

lis helyzetet. A 2013-ban megszületett új stratégia azonban már a területi és kohéziós politika céljait is tartalmazta, így az út- és autópálya-fejlesztések pozitív hatással voltak az elérhetőségre, az utazási idő csökkentésére.

James W. Scott, a Kelet-finnországi Egyetem professzora *The geopolitics of European Union 25 years on: Transformations and continuity* című előadásának alapkérdése az volt, hogy milyen politikai közösség, illetve geopolitikai szereplő is valójában az unió. Ennek megítélése igen eltérő mind a politikai, mind pedig a tudományos értekezésekben. A pozitív érvelések szerint az unió egy demilitarizált, multilaterális erőközpont a világban, míg a negatív vélemények szerint a nyugat-kelet megosztottság, a kizsákmányolás és a hatalmi aszimmetriák megtestesítője. A közéleti képviselő nézetek szerint az unió szervezete mindössze az állami szervezetek szupranacionális leképezése. A geopolitikai szereplőként való megítélés szintén problematikus; realista, idealista, liberális elemek is megfigyelhetők az Európai Unió, illetve a tagállamok szerepvállalásaiban, megnyilvánulásaiban. A vizsgált 25 évben jelentősen bővült a közösség, így természetes, hogy a területi súlypontok, politikák változáson mentek át, míg az alapértékek jórészt változatlanok maradtak. Az előadás második felében az előadó kitért több közelmúltbeli, illetve napjainkban is meghatározó eseményre, például a magyar kormány EU-ellenes döntéseire, az ukrán konfliktusra, az EU és Oroszország közötti kapcsolatokra, az EU külső határainak és határpolitikájának változására.

A harmadik angol nyelvű előadáshoz tematikailag kapcsolódva a magyar nyelvű plenáris ülést *Hajdú Zoltán*, az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézetének tudományos tanácsadója nyitotta meg *A kettős vasfüggönytől az új kerítések, falak építéséig* című előadásával. Kiindulópontja a 20. században bekövetkezett európai államföldrajzi átrendeződések, elsősorban a hidegháborút követő változások bemutatása volt. E folyamatok a keleti blokk felbomlásához kötődnek, a szocialista föderációk – a Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia – szétestek, az új államok születése eltérő módokon ment végbe. Míg Csehszlovákia a két államalkotó nemzet határán bomlott fel, addig Jugoszlávia esetében a soknemzetiségű föderáció soknemzetiségű kis államokra oszlott, véres konfliktusok között, katonai frontok és nemzetközileg kikényszerített határok mentén. A nemzetiségi (kisebbségi) régiók „lábadása” sok esetben a mai napig megfigyelhető az érintett utódállamban. E folyamatok velejárója volt a korábbi határok és a határvédelmi objektumok (falak, kerítések) egyes részeinek lebontása, megszüntetése, újak létrehozása. A magyar határon lebontották a kettős vasfüggönnyt. Az ország előbb a NATO, majd az EU tagjává vált, végül „Schengen” déli, keleti határállama lett, amelynek révén a magyar országhatár nagyobb része uniós külső határként funkcionál (horvát, szerb, román, ukrán határszakaszok). Az előadó kitért az utóbbi években világszerte megfigyelhető kerítés- és falépítési hullámokra, több mint 8000 km hosszan épültek vagy épülnek határzárak. Európában a balti államok, Bulgária, Ukrajna, Magyarország, valamint Ausztria és Szlovénia esetében figyelhető meg az új határzárak építése.

G. Fekete Éva, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának egyetemi tanára a *helyi fejlesztések kereteit* tekintette át előadásában a szocialista időszaktól egészen napjainkig. A helyi fejlesztési keretek igen szűkösek voltak az államszocializmus időszakában, az erős helyi közösségek nemkívánatos elemeknek számítottak. Némi változást 1985-ben a városkörnyéki alap és a települési hozzájárulás hozott. A rendszerváltást követően bár az önkormányzatok megerősödtek, a helyi gazdaságok viszont összeomlottak, a helyi vállalkozói bázis hiányzott, ez is hozzájárult a térségi, kistérségi együttműködésre való törekvéshez. A területfejlesztési politika később (1996–2001) intézményesítette az önkormányzati együttműködéseket. Önkormányzati fejlesztési társulások, vidékfejlesztési partnerségek jöttek létre, sok esetben az európai uniós források lekötése érdekében. 2001 után az egyre erősödő állami kontroll, a hivatali szemlélet, a társulások egységesítése figyelhető meg a civil szervezetek kirekesztésével párhuzamosan. Az időszak pozitívuma, hogy az uniós csatlakozással a források jelentősen kibővültek. 2011-et követően tovább mélyült az állami központosítás, a társulások felbomlottak, és a szociális szövetkezetek, valamint a közfoglalkoztatás preferálása volt megfigyelhető. Nyilvánvaló, hogy a helyi fejlesztések leginkább a politikától és ezzel összefüggésben a források elérésétől függenek, a jelenlegi szervezeti kereteket csak a LEADER helyi akciócsoportok és a szociális szövetkezetek töltik ki. A kormányzás centralizáltságából kiindulva a további fejlődés (endogén, globalizációs) több scenáriója körvonalazódik.

Tóth Géza, a Központi Statisztikai Hivatal vezető-tanácsosa *Kelet-Közép-Európa térszerkezetének aktuális folyamatai* című előadásában először a szakirodalomban és a fejlesztési tervekben megjelenő térszerkezeti modelleket mutatta be („kék banán”, „napfényövezet”, „közép-európai bumeráng”, „pentagon” stb.), majd kitért a Kelet-Közép-Európát érintő térszerkezeti formákra, ezek relevanciájának elemzésére. A GDP volumenét véve alapul megállapította, hogy a vizsgált térség az európai határok között egységesnek tekinthető, minden régiója a nyugati magterületek felé gravitál, nincs kiemelkedő központja. A gravitációs modell és a Getis–Ord lokális G-statisztikák elemzései azt mutatták, hogy a térségre nem jellemzők az összefüggő tengelyek, nem igazolhatók sem a közép-európai „bumeráng”, sem az „uborka”, sem az „új banán” térszerkezeti formák. A térség gazdasági centrumai a fővárosok, közülük is kiemelkedik némiképp Prága és Pozsony térsége.

Csomós György, a Debreceni Egyetem Műszaki Karának főiskolai tanára *A világvárosok uralta tér és a közép-európai erőközpontok pozíciója a gazdaságirányítás globális rendszerében* című előadásában történelmi keretbe helyezte a világvárosok fogalmi kereteit. A Peter Hall-féle koncepció szerint az 1960-as években még hét világvárostérséget említettek, a gazdasági globalizáció mélyülésével új globális és regionális pólusok jelentek meg, melyek egyre jobban részt vesznek a világgazdaság formálásában. Közép-Európa legnagyobb városai a rendszerváltást követően tudták visszaszerezni korábbi jelentőségüket a régió gazdasági életében. A nemzetközi cégcsoportok, szolgáltatási központok megjelenésével

szintén nőtt a kelet-közép-európai városok szerepe. Az elmúlt évtizedekben Bécs kapuvárosi szerepe csökkent, a régió nyertese egyértelműen Varsó és kis-mértékben Prága. Budapest pozíciói a kezdeti időszakhoz képest folyamatosan romlanak, azonban több, második és harmadik hierarchiaszinten elhelyezkedő magyar város (Győr, Debrecen, Kecskemét, Komárom, Miskolc) is bekapcsolódott a nemzetközi gazdasági folyamatokba.

A magyar nyelvű plenáris ülést Józsa Viktória, a Nord Consult Kft. ügyvezetőjének előadása zárta, melyben a *magyarországi regionalizmus korszakait* a területi leképződés, a jogi szabályozás, a szakpolitika, a szakma és a tudomány viszonya alapján elemezte. Azt állapította meg, hogy kezdetben a megyei szintről a regionális szintre helyeződtek át a kapacitások és hangsúlyok a megfelelő intézményrendszer kiépítésével. Az elmúlt években azonban ezzel ellentétes folyamatok indultak el a regionális ügynökségek leépülésével, a megyei szerepek megerősítésével.

Ezt követően adták át a *Kiváló Ifjú Regionalista Díjat*. 2015-ben a Magyar Regionális Tudományos Társaság hetedik alkalommal hirdette meg a 35 évnél nem idősebb kutatóknak szóló felhívását, a díjat az MRTT tagozatvezetőkkel kibővített elnöksége Pénzes Jánosnak, a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke egyetemi adjunktusának ítélte oda, elismerve az elmúlt évtizedben figyelmet keltő eredményeit a hazai társadalmi térfolyamatok, a kelet-magyarországi periferikus térségek és társadalmi csoportok vizsgálata területén. Végül a fél évszázada alapított Magyar Urbanisztikai Társaság és a Magyar Regionális Tudományi Társaság *együttműködési megállapodást* írt alá. A két szervezet közös célja, hogy a néhány éve elindult eredményes együttműködést az eddiginél szervezettebb, intézményesítettebb formában folytassák és új tartalmi elemekkel bővítsék.

A vándorgyűlés második napjának reggelének plenáris előadását *Jouke van Dijk*, az Európai Regionális Tudományi Társaság (ERSA) elnöke tartotta *Inequalities in human capital and regional growth in Central and Eastern Europe* címmel. A Groningeni Egyetem professzora a regionális fejlődés több mutatóját vizsgálta Európában (GDP, munkanélküliség, versenyképesség stb.), amelyek nyilvánvaló különbségeket rajzolnak ki Nyugat- és Kelet-Európa között. A humán tőke területi adatokon elvégzett regressziós elemzése kimutatta, hogy Hollandiában a magasabb végzettségűek (diplomások) bizonyultak mobilabbnak, ami erősítheti a tudás- vagy agyelszívás elméleteit, azonban mégis saját térségükben maradnak legtöbben az egyetem elvégzése után. Az előadás második felében a humán tőkével kapcsolatos externáliák elemzésére került sor. A vizsgálat azt igazolta, hogy egy-egy tanulással töltött pótlólagos év 3–8 százalékkal növelheti a béreket, illetve hogy a termelési spillovereknek regionális szinten nincs kimutatható jelentősége, azonban vállalati szinten igen.

A plenáris előadást követően tizenkét tematikus – köztük egy angol nyelvű – szekcióban folytatódott a vándorgyűlés. A szekciókban közel száz előadás hangzott el, a prezentációk letölthetők az MRTT honlapjáról: <http://www.mrtt.hu>.